

Çanakkale Boğazında Karantina Teşkilatının Tesisi ve Uygulamaları (1835-1865)

Şerif Korkmaz*

Giriş

Karantina, kolera, veba, sarıhumma, tifüs ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıklardan biri çıkan bir nakil vasıtasında seyahat eden veya böyle bir memleketten gelen eşya ve yolcuların, girmek istedikleri memleket halkı ile temas etmeden önce, bir tahaffuzhanede veya gemilerinde geçirmeye mecbur oldukları tecrit müddetine ve yapılan sıhhi tedbirlerin toplamına denmektedir¹. İtalyanca “kırk” anlamına gelen quarantenadan gelir. Osmanlı Devlet’inde karantina usulü uygulamaya başladığında bu kelimenin yerine daha çok “usûl-i tehâffuz”, karantina yeri olan lazaret veya lazarettoya karşılık da “tahâffuzhâne” tabiri kullanılmıştır². Dünyada ilk defa bulaşıcı hastalık olan limanlardan gelen gemilere karantina uygulaması Venedik Cumhuriyeti tarafından 1403 veya 1422’de yapılmıştır. Daha sonra 1467’de Cenova ve Milano, 1485’de Mısır, 1526’da Marsilya takip etmiş böylece Akdeniz limanlarında bu usul yayılmıştır. İlk karantina usulü denizden gelen eşya ve insanlara karşı vebadan korunmak için tatbik edilmiştir³.

Osmanlıların karantina usulü ile ilk karşılaşmaları 1720 yılındadır. Bu tarihte elçilik vazifesi ile Fransa’ya gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’ye Fransa’ya vardığında veba salgını sebebi ile karantina uygulanmıştır. Osmanlılar karantinayı tanıdıktan sonra zaman zaman tatbik etmekle kalmamışlar, veba gibi karantinaya tabi tutulan hastalıkları tedaviye çalışarak, bu hususta bir reform hareketini de başlatmışlardır⁴.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, serifk@comu.edu.tr ORCID:0000-0001-6697-2601

1 Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Türkiye Karantina Tarihine Giriş*, İstanbul 1957, s. 3.

2 Gülten Sarıyıldız. “Karantina” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001, s. 463.

3 Şehsuvaroğlu, *age.*, s. 8.

4 Gülten Sarıyıldız, *Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1838-1876)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1986, s. 7-12.

Avrupa ülkelerinde XV. yüzyıldan beri başvurulan bir çare olan karantina usulü, Osmanlı Devlet'i genelinde XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra uygulanmaya başlamıştır. Karantina usulü daha önceleri, hastalık zuhur edince şehir çevrelerinde mevzii tedbirler olarak tatbik edilmekteydi. İslam alimleri arasında XIX. yüzyılın başlarından itibaren karantinanın caiz olup olmadığı konusunda sert tartışmalar olmuştur. Osmanlı Devlet'inde de diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi karantinaya karşı çıkan insanların varlığı müşahade edilmiştir. II. Mahmud, bu direnci kırmak için Cezayirli Hamdullah bin Osman'a karantinanın haram olmadığına dair bir risale yazdırdığı gibi Takvîm-i Vekâyi'de karantinanın yararları hakkında yazılar çıkmıştır⁵.

İstanbul'da geçici karantina usulünün uygulanması 1829 yılında başlamıştır. Rusya'da görülen hastalık üzerine buradan İstanbul'a gelecek tüccar gemilerine karantina uygulanmıştır. Bu girişimden sonra 1831 tarihinde yeniden İstanbul'da tatbik edilen karantina, aynı zamanda Osmanlı Devlet'inde ilk ciddi karantina teşebbüsüdür. Bu tarihte, Hindistan, İran, Rusya ve diğer birçok ülkede "kolera morbus" denen hastalığın hızla yayılarak İstanbul'da da görülmesinden dolayı karantinaya müracaat edilmiştir⁶.

1831 yılındaki karantina tatbiki hakkında 13 Kasım 1831 tarihli Takvîm-i Vekayi'de yer alan⁷ metinden hastalığın denizyolu ile girişi olası görüldüğünden, önlemler gemilerin karantinada kalacakları iki yeri belirlemekle sınırlı kalmıştır. Yabancı gemiler İstanbul'a 12 km uzaklıktaki İstinye'de, Osmanlı gemileri ise Rumeli Fener'inde alıkonulmuştur. Ama işin aslına bakılırsa, zaten çok şiddetli olmayan hastalık, daha önce şehre girmiş ve bu önlemler hakkıyla uygulanamamıştır⁸.

1838 yılında karantina meclisinin kurulmasına karar verilmiştir. Padişah, devlet ricali ve ulemeden bazılarının katılması ile oluşturulacak bir mecliste bu meselenin bütün ayrıntılarının özellikle de şer'i tarafının müzakere edilmesini istemiştir. Karantina usulün şeriata aykırı olup olmadığı mecliste hazır bulunan ulema arasında tartışılmış, bazı hadisler, fetvalar ve itibar edilen fıkıh kitaplarından örnekler gösterilerek karantina tatbikinin şeriata aykırı olmadığına karar verilmiştir. Meclis tarafından karantina uygulama alanı olarak İstanbul ve Çanakkale boğazları ile

5 Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993, s. 265, 266.

6 Sarıyıldız, *agt.*, s. 8-12.

7 *Takvîm-i Vekayi'*, Def'a 2, (7 Cemaziye'l-Evvel 1247).

8 Daniel Panzac, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, çev. Serap Yılmaz, TVYY, İstanbul 2011, s. 217.

Anadolu ve Rumilinin diğer devletlerle sınır olan kısımları hariç olmak üzere sahil, liman ve ticaret mevkileri belirlenmiştir⁹. Gerekli paranın sağlanması için çeşitli çözüm yolları önerilirken, İstanbul dışında yapılacak harcamaların, halktan vergi olarak alınması üzerinde durulmuştur. Karantina yerlerinde ve şehir girişlerinde güvenliği sağlamak için Asâkir-i Mansûre nefer ve subayları görevlendirilmiştir. Bütün bu çabalara karşın, 1841, 1847, 1849 ve 1869 yıllarında veba, 1847-1848'de kolera salgınları Osmanlı Devlet'inde etkili olmuştur. 1854-55'teki salgın bir buçuk yıl kadar sürmüştür. 1865'te Hicaz'da başlayıp Akdeniz limanları, Karadeniz ve Irak'a yayılan hastalık, İstanbul'a da sıçramıştır¹⁰.

Çanakkale Boğazında İlk Karantina Uygulaması (Nisan-Kasım 1835)

1831'de İstanbul boğazındaki uygulamadan sonra, 1835 başlarında Kıbrıs, Suriye ve İskenderiye başta olmak üzere Akdeniz'in bazı bölgelerinde başlayan şiddetli veba, yaz boyunca onu izleyen kolera sebebiyle Çanakkale'de, Nisan'dan Kasım'a kadar, geçici bir karantina tatbik edilerek, İstanbul tarafına gidecek gemilerin yoklanmasına karar verilmiştir¹¹.

Çanakkale Boğazı karantina müdürlüğüne Mehmed Es'ad Efendi atanmış ve gemilerin yoklanması hususunda Boğaz muhafızı ve Biga sancağı mutasarrıfı Mehmed Raif Paşayla müzakerelerde bulunmuştur. Boğazdan geçen gemileri denetlemek üzere, yelkenli bir kayık kiralanmış ve 5 Nisan 1835'de karantina uygulaması başlamıştır. İlk günlerde İskenderiye ve hastalık olan yerlerden gelerek, İstanbul'a gidecek gemiler yoklanmıştır. Boğaza giren gemi ve kayıklar arasında geldikleri iskelelerde hastalık olanlar alıkonularak, haklarında karantina nizamı icra edilmiştir. Ancak ilk gün uygulamasında, boğazda demirleyen gemilerin etrafında yelkenli kayıkla beklemenin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden kürek çekilerek hızlı bir şekilde gidip dönmek için filikalara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun üzerine Esad Efendi karantinanın tatbiki için İstanbul'dan yeni filikalar talep etmiştir¹².

Boğaz muhafızı ve karantina müdürü, yapılan uygulama hakkında İstanbul'a devamlı bilgiler göndermişlerdir. 11 Nisan tarihli gönderilen yazıda, karantina uygulamaları için Sarısığlar limanının yeterli ve uygun olduğu, karantina çadırları

9 Sarıyıldız, *agt.*, s. 22, 26, 27.

10 Musa Çadircı, *Tanzimat Dönemi Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 305-310.

11 Sarıyıldız, *agt.*, s. 18; Panzac, *age.*, s. 220.

12 BOA. MAD. Nr. 8308, s. 2.

kurularak, memurların göreve başladıkları yer almaktadır¹³. Alıkonulan gemi ve kayıklardaki yolcu ve tayfaların birbirleriyle temas etmelerini önlemek için etraflarında gece gündüz bekleniyordu. Ayrıca gemilerin su vesair ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeni memurların istihdamına ihtiyaç duyulmuştur¹⁴.

Kalıcı karantina binalarını yapmak üzere planlar çizilmiştir. Binaların boğaz muhafızlığı tarafından az bir maliyetle kısa kadar yapılabileceği düşünülmüştür. Sarıışğlar limanında görev yapan asker ve gardiyanlar, boğaz kalelerindeki topçu zabıt ve neferleri arasından temin edilmişlerdir. Filikalardaki kürekçileri ise Maydos reayasından alınmıştır. Filika ve malzeme yetersizliği karantinanın tam olarak icra edilmesini engellemekteydi. Ayrıca boğaza giren bazı gemilerin karantina uygulamasından haberlerinin olmadığı görülmüştür. Bu yüzden Boğaz muhafızı Raif Paşa salgın hastalık olan yerlerdeki idarecilere ve gelen gemi reislerine boğazdaki karantina limanına demirlemeleri hususunda bir ferman yazılmasını talep etmiştir¹⁵.

Boğazdaki ilk geçici karantinanın uygulaması şu şekilde yapılmaktaydı: Gemiler boğaza girdiklerinde kâtip, hekim, konsolos tercümanları büyük filikayla gemiye yaklaşarak nereden geldiklerini sormaktaydı. Rusya, Nemçe, İngiliz, Fransa konsoloslarının daimî birer tercümanı vardı. Eğer hastalık olan yerden gelmişse hemen tertip edilen karantina limanına çekilip, orta direğine sarı bayrak asılırdı. Kâtip, hekim ve tercüman karantina elbiselerini giyip geminin içerisine girerek kaptan, gemici ve yolcuları deftere yazardı. Gemi yüküne karantina tatbik edilip edilmeyeceğine de karar verilirdi. Hekim, geminin kaç gün kalacağı ve yükünün ne şekilde karantina olacağı hakkında beyanda bulunduktan sonra karantina müdürü kaptana bir tezkere verirdi. Karantina süresi bitince kaptan bu tezkereyi müdüre verip, hareket etmek için ruhsat tezkeresi almak zorundaydı. Karantina yerinde, boğazdan geçen gemilerin anlamaları için gündüzleri bir sancak, geceleri büyük bir fener daima asılı durmaktaydı¹⁶.

Es'ad Efendi, 17 Nisan 1835 tarihli yazısında, Berrüşşam, Kıbrıs, İstanköy, Midilli, Bodrum, Kuşadası, Anadolu sahillerinin bazı kasaba ve köylerinde yine Kazdağı, Edremid, Ayvalık taraflarında hastalığın zuhur ettiğini bildirmiştir. Adı geçen yerlere İskenderiye, Dimyat tarafından gelen gemiler hastalığı bulaştırmıştı.

13 BOA. HAT. Nr. 25569-A, G, M.

14 BOA. İ.MSM. Nr. 2545, Lef 5.

15 BOA. HAT. Nr. 524/25569-A, G, M.

16 BOA. İ.MSM. Nr. 2545, Lef 8.

Buralardan boğaza gelen gemi ve kayıkların yükleri zeytinyağı, sabun, taze peynir, limon vs erzaktan oluşmaktaydı. Karantina nizamına göre, bu gemilerin 20-25 gün alıkonmaları gerekmekteydi. Bu sürede zeytinyağı ve sabun bozulmazsa da, peynir ve limon gibi bozulacak yükler nasıl korunacaktı. Esad Efendi, bu tür bozulacak malların başka bir gemi veya kayıkla İstanbul'a gönderilmesini ve orada karantina usulünün tatbik edilmesini teklif etmiştir. Boğazdan sürekli gelip geçen piyade adı verilen kayıkların denetimi sorunu da yazıda belirtilmiştir. Esad Efendi bütün bu sorunların çözümü ve karantina usulünün tatbikinin nasıl yapılacağına dair kendisine irade gönderilmesini istemiştir¹⁷.

Akdeniz'den İstanbul'a gidecek bütün gemi ve kayıkların kaptan ve reislerinin hareket edeceği yerden aldıkları mürur tezkeresinde bulaşıcı hastalık olup olmadığı belirtilmek zorundaydı. Bu tezkereler Çanakkale boğazındaki karantina limanına kadar geçerli idi. Demirleyen gemi kaptanları tezkerelerini karantina müdürüne ibraz ettirip, değiştirmeden boğazı geçmeleri yasaktı. Bu hususlara dair gereken tenbihler kaptan ve reislere yapılmaktaydı. Bu konularda ihmali olan memurlar ve nizama göre hareket etmeyen kaptan ve reislere ceza verilmesi söz konusuydu. Bu yasalara uymayıp boğazı geçen gemiler olursa derhal Çanakkale karantina limanına dönmek zorundaydı. Bu hususlara dair adı geçen yerlerin mütesellim, voyvoda ve gümrükçülerine hitaben bir irade çıkmıştır¹⁸.

Esad Efendi karantina nizamının tatbiki konusunda şehirdeki konsoloslarla toplantılar da yapmıştır. İlk toplantı Rusya, Nemçe, İngiliz ve Fransız konsoloslarıyla 11 Nisan'da gerçekleşmiştir. Bu toplantıda alınan kararlara diğer devletlerin konsolosları da uyacaklarını bildirmişlerdir. Ancak Sardunya ve Yunan konsolosları kendilerine sefirleri tarafından bir yazı gelmedikçe gemilerinin karantinada alıkonmasına karışmayacaklarını ifade etmişlerdir. Esad Efendi, Sardunya ve Yunan gemilerinin pekçok gidiş geliş yaptıklarını, konsoloslar gemilerinin alıkonmalarını istemezse diğer devletlerin de karantina icrasına engel çıkarabileceklerini belirterek, bir an önce Sardunya ve Yunan sefirlerinden bir yazı alınarak konsoloslarına gönderilmesini talep etmiştir¹⁹. 17 Nisan'daki ikinci toplantıda konsoloslar, sefirlerinin kendilerine sadece İskenderiye'den gelecek gemiler için alıkonma talimatı verdiklerini, sair yerlerden gelecek gemileri hakkında bir bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Bu yüzden İskenderiye

17 BOA. HAT. Nr. 524/25569-H.

18 BOA. HAT. Nr. 524/25569-E.

19 BOA. İ.MSM. Nr. 2545, Lef 6.

dışından gelen gemilerin karantina uygulamasına yardımcı olamayacaklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Esad Efendi, karantinanın tatbiki için dört devletin konsoloslarına sefaretleri tarafından birer yazı gönderilerek izin alınmasını hükümetten istemiştir²⁰.

Boğaz muhafızı Raif Paşa ve müdür Esad Efendinin 19 Nisan tarihli yazılarından karantina tatbikinde sorunların devam ettiği anlaşılmaktadır. Yoklama filikaları ve karantina binasının yetersizliği yüzünden, bazı gemi reisleri, memur, konsolos ve tercümanları dinlemeyerek boğazdan yoklanmadan geçmektedirler. Karantina limanında depolar olmadığından gemilerin eşyası muhafaza edilememektedir. Binaların mutlaka yapılması, malzeme ve filikaların hemen tedarik edilmesi gerekmektedir²¹.

Es'ad Efendi boğazdaki karantina görevi yanında, şehirde zuhur eden hastalıkla da mücadele etmiştir. 11 Nisan tarihli yazısında, Çanakkale'de beş gün içerisinde Yahudi mahallesinde altı, Rum mahallesinde bir hanede hastalık çıktığı yer almaktadır. Es'ad Efendi, şehre hemen karantina hekimini göndermiş, yapılan muayenede bulaşıcı hastalığın zuhur ettiği anlaşılmıştır. Hemen bu hanelerden dışarıya, dışarıdan hanelere girip çıkma yasaklanmıştır. Bunun için sokak ortasına parmaklık yaptırılmış ve evlerde bulunan hastalara pencereden yiyecek verilmeye başlanmıştır. Daha sonra şehir dışına çıkarılan hastalar için 15 çadır kurulup etrafi direklerle çevrilmiş ve şehrin içi hastalıktan tamamen temizlenmiştir²². Bu dönemde 6 kadın ve 1 çocuk bulaşıcı hastalıktan ölmüştür. Askerler şehirde gezerek hastalık olan evleri tespit etmeye başlamıştır²³. Es'ad Efendi şehirde ortaya çıkan vebaya karşı gerekli tedbirler alınmaz, hastalık yayılırsa boğazdan geçen gemi ve kayıkların karantinada alıkonulmasının zor olacağını belirtmiştir²⁴.

Boğazdaki karantina uygulamaları gereğince boş ve yüklü gemiler Sarısuğlar limanında alıkonulmaya başlanmıştır. İskenderiye'den yola çıkan ve 17 Nisan'da boğaza giren boş Sardunya gemisiyle tuz yüklü İngiliz gemisi, Sarısuğlar (Çeşmeönü) limanında alıkonulmuştur. Karantina uygulanacağını anlayan bir Rus gemisi izinsiz geçiş yapmıştır. İskenderiye'den boş olarak gelen Salih kaptanın gemisi karantina limanında alıkonulmuştur. Antakya'dan mısır yüklü gelen İbrahim kaptanın gemisi

20 BOA. HAT. Nr. 524/25569- İ.

21 BOA. HAT. Nr. 524/25569-B,C,K.

22 BOA. İ.MSM. Nr. 2545, Lef, 2, 7, 9.

23 BOA. HAT. Nr. 524/25569-L; BOA. İ.MSM. Nr. 2545. Lef, 2.

24 BOA. İ.MSM. Nr. 2545, Lef, 9

alıkonup mısır dışarı çıkarılmıştır. Midilli'den zeytinyağı ve sabun yüküyle gelen Dimitraç reis, hastalık olan köyden geldiğinden, alıkonmuştur. Ancak iki gündür şiddetli rüzgâr olması ve kullanılan kayıkların dayanıksızlığından, gemilerin bir kısmı yoklanmadan geçiş yapmışlardır²⁵.

Çadırlarda geçici karantina uygulamasının yapılabilmesi için 22.000 kuruşa ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Tanzim malzemeleri mahallinden tedarik edilirse masrafin 15.000 kuruşa düşeceği anlaşılmıştır. Raif Paşa ve Esad Efendi karantina uygulaması için gereken eşya ve malzemeleri belirleyerek İstanbul'dan talep etmişlerdir. Geçici karantina mahallinin ihtiyaçları şunlardır:

- 1- Karantina çadırlarının mefruşatı için sahtiyân ve 6 sandalye.
- 2- Gündüz sancak, gece fener asmak üzere 25 arşın uzunluğunda bir direk²⁶. (Bu sancak direği Tersane-i Amire'den talep edilmiştir)²⁷
- 3- Karantina mahalline ve filikalara asılmak üzere 55 zirâ' al renk kumaş. Alıkonulan gemi ve kayıklara işaret için asılmak üzere yaptırılacak bayraklar için 70 zirâ' sarı renkli kumaş. Su, erzak vesaire almak için gemiden dışarı çıkacak sandallara işaret olmak üzere asılan bayrakların yarısı sarı, yarısı siyah olacağından 25 zira' sarı, 25 zira' siyah renkli kumaş. Toplam 175 zira' Frenk kumaşı.
- 4- Karantina yerinde geceleri kandil yanması için 100 dirhem zeytinyağı veya 50 dirhemlik 2 mum yanması için büyük iki tane fener. Ucu maşalı iki ve üç arşın boyunda kâğıt ve eşya tutmak için 20 adet sırk.
- 5- Karantina çadırlarının kurulduğu deniz kenarı çok sığ olduğundan filikaların yanaşması ve bazı eşyaların çıkarılması mümkün olmamıştır. Bu yüzden 25 arşın uzunluğunda ve 4 arşın genişliğinde bir iskelenin yapılması gerekli görülmüştür. Karantina memurlarının dışarıdan gelen kişilerle konuşması için iskelenin ortasına yüksek bir parmaklık inşa edilmesi de kararlaştırılmıştır.
- 6- Kâtip ve hekim için parlak ve cilalı sahtiyândan iki, gardiyân ve karakollar için kırmızı ince muşambadan 8 kukuleta şeklinde elbise.
- 7- Dört adet tütsühânenin yaptırılması²⁸.

25 BOA. HAT. Nr. 524/25569-D,N.

26 BOA. HAT. Nr. 524/25569-O.

27 BOA. HAT. Nr. 524/25569-J.

28 BOA. HAT. Nr. 524/25569-O.

Talep edilen sancak direği ve filikaların Tersane-i Amire'den alınmasına karar verilmiştir. Hastalık olan yerlerden gelen müste'men gemilerinin boğazda yoklanmasını uygun gören elçilikler, bu durumu Çanakkale'deki konsololarına bildirilmişlerdir. Çizilen planlar çerçevesinde kalıcı karantina binalarının yapımı da uygun görülmüştür²⁹. Raif Paşa, 29 Nisan tarihli yazısında, karantinahane projesinde kahvehane, bakkal, aşçı, şekerlemeci dükkânlarıyla ekmek fırınlarının unutulduğunu belirterek, eklenmesini talep etmiştir³⁰. Karantina mahalli kalfa Ahmet Muhtar, Çanakkale kadısı Elhac Hafız Mustafa Efendi gözetiminde incelenerek bir keşif defteri hazırlanmıştır. Keşif defterine göre yapılması düşünülen binalar şu şekildedir:

Karantina yeri kazılıp, çatısına kadar taş duvar olup, içinde meşe direkleri ve çatısı kiremitle kapatılacaktır. Binada demir ve ahşap parmaklı kanatlı pencereler ve alt katta odalar bulunacaktır. Karantina binasının yakınında etrafı taş duvar olan, demir pencere ve üzeri kiremit örtülü, gemilerden çıkarılan eşyanın konulacağı ambar inşa edilecektir. Kargir temel ve duvarlı üzeri kiremit örtülü dükkânlar ve haricinde helâ, kayıkçı odası, kayıkthane yapılacaktır. Karantinahane önünde meşeden iki arşında bir kazık dikilerek iskele inşa edilecektir. Karantinahane arkasında bir çeşme yapılacaktır³¹. Bu hususlar bir arz tezkeresi ile padişaha sunulmuştur. Ancak ülke genelinde karantina uygulaması hususunda ayrıntılı bir değerlendirme yapılmadığı ve bir nizamname hazırlanmadığından, şimdilik karantina tatbikinin masrafsız bir şekilde geçici surette yapılması uygun görülmüştür³². Karantina uygulamasının çadırlarda icra edilmesine devam edilmiştir. Karantina teşkilatı memleketin her tarafında tesis edildiği zaman, boğazdaki karantina binalarının yapılması daha uygun bulunmuştur³³.

18 Mayıs'ta, karantina tatbiki için Tersane-i Amire'den istenilen büyük ve orta iki filika 1650 kuruşa satın alınmıştır. Bulaşıcı hastalık tehlikesi ortadan kalkınca çadırlarda geçici olarak yürütülen karantina uygulamasına son verilmiştir³⁴.

İkinci Karantina Uygulaması (Haziran 1838)

Karantina Meclisi Kıbrıs, İskenderiye ve Berüşşam taraflarında veba çıktığını bildirmiş ve bu ihbar üzerine derhal Çanakkale'de geçici olarak karantinaya

29 BOA. HAT. Nr.524/25569.

30 BOA. İ.MSM. Nr. 2532.

31 BOA. D. BŞM. BNE. Nr.16424, s. 2, 3.

32 BOA. İ.MSM. Nr. 2532.

33 BOA. HAT. Nr. 589/28985.

34 BOA. C BH. Nr. 153/7303.

başlanması için irade çıkmıştır³⁵. Haziran 1838'de boğaz muhafızı Vasıf Paşa ve Karantina müdürü Es'ad Efendiye gönderilen yazıda, karantina usulünün bütün memlekette icra edilerek ahalinin korunacağı ifade edilmiştir. Karantinanın uygulanması hususunda Şeyhülislam Mekkizâde Mevlâna Mustafa Asım'dan bir fetva alınmıştır. Akdeniz'den gelen bütün gemiler Çanakkale'de kurulan geçici karantinada yoklanacaktır. Gemilerdeki yolcuların mürur tezkereleri Çanakkale karantina mahalline kadar geçerli olduğundan, karantina usulü tatbik edildikten sonra yolculara yeni tezkereler verilecektir. Boğazdan izinsiz geçen gemiler olursa İstanbul'a geldiklerinde derhal adalara ve sahillerdeki karantinaya gönderilecektir. Gemi kaptanı, tayfa ve yolcuların karantina usulüne muhalefet etmemeleri, ahalden müdahale ve engelleme olmaması için gereken bilgilendirmelerin yapılmasına karar verilmiştir. Hiçbir geminin karantina icra edilmeden İstanbul'a gitmesine izin verilmeyecektir. İstihdam edilecek filika kürekçileri ve gardiyanların ücretleri mahallince karşılanacaktır³⁶.

Es'ad Efendi, 14 Nisan 1839'da boğazda icra ettikleri karantina uygulaması hakkında bilgi vermiştir. Yazıda, Çanakkale boğazının coğrafi durumu ve boğazdan geçişler hakkında bilgiler yer almaktadır. Boğazının Anadolu tarafı Çardak'tan Kumkale'ye kadar karadan 10 saat, Rumeli tarafı ise Gelibolu'dan Seddülbahir'e kadar karadan 12 saat mesafededir. Bu kıyıların her biri liman gibi, demir atılacak yerlerdir. Es'ad Efendi, daha önceki müdürlüğü döneminde Çanakkale ve Kilidbahir önlerinde uygun havayı yakalayan gemilerin geceleri izinsiz geçtiklerini belirtmektedir. Geceleyin boğazdan geçmek yasak olduğundan bu gemiler top atışlarıyla durdurulmaktaydı. Şimdiki uygulamada ise gece geçmek isteyen yelkenli gemilerin durdurulması için kalelerden yalnız barutla ikaz atışı yapıldığından, gemilerin geçişi engellenmemektedir. Vapurlar ise her zaman gece gündüz gelip geçmektedir. Es'ad Efendi karantina nizamı gereği bu tür geçişlerin engellenmesini istemiştir. Bütün bu sorunları sadece yazıyla bildirmenin yeterli olmadığını düşünen Es'ad Efendi, İstanbul'a giderek bizzat anlatmak için izin istemiştir³⁷. Es'ad Efendi'nin bu isteği, yerine mutemed bir adamını vekil bırakmak şartıyla uygun bulunmuştur³⁸.

Ekim 1839'da Karantina Meclisinde, Devlet-i Aliye ve Devlet-i Müttehâbbe ticaret vesair gemilerinin uyacakları karantina şartları belirlenerek, Es'ad Efendi ve sefirlere gönderilmiştir. Buna göre:

35 Sanyıldız, *agl.*, s. 51.

36 Çanakkale Şer'iyye Sicili, Nr.1121, s. 57, 58.

37 BOA. HAT. Nr. 523/25534-A.

38 BOA. HAT. Nr. 523/25534; 523/25534-B.

1- Boğaza giren gemi, kayık kaptan ve reisleri, karantina muayene işareti olan sarı sancağı gördüğünde, bütün evrakını alıp, kendi filikasına binerek karantina yerine gitmek zorundadır. Ancak bu husus henüz karara bağlanmadığından, liman reisi gemi ve kayığı gördüğü anda kaptanı veya reisine haber verecek, kaptan da evraklarını alarak karantina binasındaki tahaffuz memurunun yanına gelecektir. Memur gemilerde salgın olup olmadığını anlamak için reis veya kaptanına nereden gelip, nereye gideceğini, yolcu ve tayfa sayısını, hastalık olup olmadığını soracaktır. Gemi kaptanları zikrolunan sorulara cevap vermek, ellerindeki mürur tezkereleri vs. senetleri ve gemide bulunan herkesi bildirmek zorundadır. Karantina memuru yolcu ve gemicilerin isimlerini deftere yazarken, tabip de her birini muayene edecektir. Gemi temiz yerden gelip, yolda şüpheli, bulaşık yere uğramadığı ve gemideki yolcu veya tayfaların sayısı, çıktığı iskelenin kadısı tarafından verilen imzalı mürur tezkeresindeki nüfus sayısı ile aynı olduğu anlaşılırsa, karantina memuru geminin tezkeresini ve senedini mühürleyecektir. Ayrıca karantina memuru, tayfa ve yolcuların sayısını ve hastalık olmadığını içeren bir tezkere yazarak, mühürleyip kaptana verecektir. Eğer geminin bulaşık yerden geldiği veya uğradığı anlaşılırsa baş direğine sarı bayrak çekilerek içerisine bir veya iki gözcü konulacaktır. Gemi boş ise tahaffuz süresini boğazda tamamlayıp sonra ruhsatnameleri verilecektir. Eğer gemi bulaşık yerden gelmeyip şüpheli bir yerden gelmişse veya tezkeresinde bir şüphe anlaşılırsa mutlaka bulaşıklar gibi 20 gün limanda beklemeyecektir. Bu gibi gemilerin 20 günlük karantina süresi geminin çıktığı veya şüpheli mahalden ayrıldığı günden itibaren başlamaktadır. Boğaza gelmiş olan gemi yüklü ise boğazda emtia temizliği için tahaffuzhane henüz yapılamamış olduğundan içine iki gözcü konularak İstanbul'a gidip 20 günlük karantina süresini tamamlamak ve eşyasını temizlemeğe mecburdur.

2- Bir geminin bulaşık yerden geldiği anlaşılır ve gemi kaptanı tahaffuz süresini boğazda geçirmek isterse baş direğine sarı bayrak asmak zorundadır. Eğer sarı bayrak gemisinde yoksa karantina memurundan alınmalıdır. Beklediği 20 gün içerisinde memur ve tabiplerin emir ve tenbihlerine itaate mecburdur. Alınan bu tahaffuz tedbirleri herkesin selameti için olduğundan gemiden dışarıya ve dışarıdan gemiye hiç kimse çıkıp giremeyecektir. Gemidekilerin yiyecek ve içecekleri kaptan tarafından sağlanacaktır. Bunları kontrol üzere her geminin içerisine iki gözcü konulacaktır. Bu gözcülere muhalefet edilmeyerek, karantina uygulamaları hakkındaki sözleri tutulacaktır. Dışarıdan su vs şeyler almak gerekirse bu gardiyanlardan biriyle küçük sarı bayrak asılı filikayla gidilip, karaya çıkmadan istenecektir.

- 3- Bulaşık bir yerden gelip beklemesi gereken boş gemi boğazda beklemeyip İstanbul'a gitmek isterse veya İstanbul'da da durmayıp Karadeniz'e geçecek olursa baş direğine sarı bayrak asıp, içine bir gözcü konulacaktır. Eğer gemi yol üzerindeki iskelelerden birine zaruri olarak yanaşacak olursa dışarı kimse çıkarılmayacaktır. İstanbul'a vardığında tahaffuz memuru izin vermedikçe gözcü gemiden çıkmayacaktır. Tahaffuz süresini İstanbul'da geçirmek isteyen bir geminin Çanakkale boğazından İstanbul'a kadar yolda geçirdiği günler bekleme süresi olan 20 güne mahsup edilecektir. Eğer gemi yüklü ise yolda geçen günleri sayılmayıp mutlaka İstanbul'a geldiği günde tahaffuzu başlayacaktır. Gemilere alınan gözcünün ücreti ve Çanakkale'ye dönüş harcırahları tertip edilen tarifeye göre ödenecektir.
- 4- Bulaşık yerden gelip boğazda 20 gün karantınayı tamamlayan geminin içerisindeki herkes tabip tarafından tütsülendikten sonra ruhsat tezkereleri verilecektir. Eğer karşı havaya rast gelip yine boğaza dönmek zorunda kalan gemi olursa tahaffuz süresini tamamlamamış gemilerin uzağına demirleyip, gemici ve yolcularla görüşmeyeceklerdir. Temiz kabul edilen bir gemi henüz tahaffuz süresi bitmemiş bir gemiyle temas ederse, o geminin süresinin bitimine kadar kaç günü kalmış ise temiz olan gemi de o kadar gün tahaffuzda alkonulacaktır.
- 5- Bulaşık ve şüpheli yerlerden boğaza gelen gemi İstanbul'a gitmeyip de Gelibolu, Tekfurdağı, İzmid gibi iskelelerden birine gidecek olursa mutlaka tahaffuz süresini Çanakkale boğazında tamamlayacaktır. Ancak bu husus gemi boş ise geçerli olup, gemi yüklü ise eşya ve emtiasını temizlemek üzere İstanbul'a gitmeye mecburdur.
- 6- Bir gemide taun vs bulaşıcı bir hasta bulunursa tabip sorduğunda saklanmayarak doğruca söylenmelidir. Zira herkesin selameti için gemi sair gemilerle temas ettirilmeden, filikaları alınarak, emin bir yerde alkonulacaktır. Bir gözcü karaya konulup, hemen memur ve tabip vasıtasıyla geminin gerekli temizliğine bakılacaktır. Geminin kaptanı ve içindekiler gemiyi temiz tutmağa ihtimam göstermelidirler. Bu gemilerin içerisinde bir ölü zuhur ederse kendi filika ve takımlarıyla cesedi memurun göstereceği yere üç arşın derinliğe gömeceklerdir. İçinde hasta veya ölü zuhur etmiş gemilerde hasta ölmüş ise öldüğü günden veya iyi olmuş ise iyi olduğu günden başlanıp 20 gün bekleyeceklerdir. Eğer bu 20 gün içinde tekrar bir hasta veya ölü zuhur ederse tekrar tahaffuza başlanıp 20 gün daha bekletilecektir. Bu şekilde içerisinde hasta veya ölü zuhur etmiş gemi İstanbul'a gitmek isterse tahaffuz süresini orada tamamlayabilir. Bu bendin

icrasında boğaz karantina müdürü bir tek kişiye zülüm yapmadan adalet ve hakkaniyetli bir şekilde layığıyla görevini yaparak, içerisinde veba zuhur etmiş gemilerin tahaffuzları süresince geçimleri için gerekli olan bütün eşyayı tedarik etmelidir.

- 7- Boğazda 20 gün beklememek için gemi kaptanı çıktığı yerden temiz olup olmadığına dair aldığı senedi değiştirir ve senedin sahte olduğu anlaşılırsa içerisinde hasta olsun veya olmasın kaptan mesuldür. Tahaffuz süresinde gemiden bir adam çıkar veya kaçarsa görüldüğünde kurşunla vurulacaktır. Geminin ruhsatnamesi verileceği zaman eksik adam bulunursa kabahati aşkar olan kaptan mesul tutulacaktır.
- 8- Boğaza gelen gemiler tahaffuz yeri önünde durmadan geçmek isterse veya kaçarsa tahaffuzhane hizasındaki tabyadan üzerlerine gülleli top atılacaktır.
- 9- Boğazdan sıhhiye senedi alıp İstanbul'a giden gemilerin içerisindekilerin hiçbiri, İstanbul tahaffuz memurları tarafından görülüp tezkereleri yazılmadan karaya çıkamayacaktır.
- 10- Gemiler Çanakkale boğazına gelmeden uğradıkları iskelelerden adam alsın veya almasınlar nereye uğradıklarını tahaffuz memurunun bilmesi için izin tezkerelerinin arkası hâkime işaret ettireceklerdir. Boğazdan çıktıktan sonra yol üzerinde olan iskelelerin birine bir adam çıkacak veya alınacak olursa temiz gemiler, tezkerelerinin arkasını o yerin hâkimine mühürleteceklerdir.
- 11- Bulaşık veya şüpheli yerlerden gelen vapurlar boğaza geldiklerinde biraz bekleyip tahaffuz memuru geldiğinde nereden geldiğini söyleyip tezkere ve patantesini gösterdikten sonra içine iki gözcü alıp İstanbul'a gideceklerdir. Bu gözcüler vapurun yol üzerinde adam ve eşya almalarına mâni olmayacaklardır. Ancak adam ve emtia çıkarmalarına ve iskelelerle her türlü temas kurmalarına mâni olacaklardır. Bu şekilde İstanbul'a geldiklerinde eğer gece ise sabaha kadar bekleyip, seherde tahaffuz memuru geldiğinde bulaşık olduğunu ifade ederek memur marifetiyle doğru tahaffuzhane önüne gidip yolcu ve yükünü çıkaracaktır. Daha sonra yolcu ve yük alınca kadar gözcüler içinde bekleyecek, kaptan ve gemiciler ise dışarı çıkmayacaklardır. Yolcu ve yükünü alıp Çanakkale boğazına geri dönen vapurların içerisindeki gözcülerin ücreti tarife gereğince hesaplanarak verilecektir³⁹.

39 BOA. İ.MSM. Nr.88/2535.

Kasım 1839'da hastalık kesildiği ve boğazdaki karantina binaları yapılamadığından Es'ad Efendi bahara kadar İstanbul'a çağırılmıştır⁴⁰. Şubat 1840'da karantina hizmetinde kullanılan yoklama filikası harap olduğundan bir adet yeni filikanın Tersâne-i Âmire'de inşa edilmesi hususunda irade çıkmıştır⁴¹. 11 Temmuz 1841'de Erenköy'de hastalık zuhur etmiş, hemen önlemler alınarak bir yere sirayet etmeden önlenmeye çalışılacağı bildirilmiştir⁴². Ekim 1848'de Ayvalık ve Çanakkale'de bir süredir devam eden kolera tamamen ortadan kalkmıştır⁴³.

1854'de Kırım'da, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşan Fransa, İngiltere ve Sardunya devletlerinin donanma ve askerleri için, Çanakkale'de sıhhi icraat yapılmasına karar verilmiştir. Bu dönemde Avrupa'nın güneyinde şiddetli bir kolera salgını vardı. Kırım'a sevk edilen Fransız askerleri vasıtasıyla, hastalık Gelibolu'daki tahaffuzhaneye taşınarak, burada ilk vakalara sebebiyet vermiştir⁴⁴. Daha sonra taşra karantinalarının sayısının azaltılması kararı üzerine Çanakkale karantinası tathiriye müdürlüğü geçici olarak kapatılmıştır. Haziran 1858'de Bingazi'de zuhur eden hastalıktan dolayı Trablusgarb eyaletinden gelen gemilerin yolcu ve eşyasına boğazda karantina tatbik etmek zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden eski tathiriye müdürü Mahmud Efendi 750 kuruş maaşla 1858 senesi Temmuzundan itibaren geçici olarak tekrar göreve başlamıştır⁴⁵.

Karantina Binaları ve Görevliler

İlk önce Akdeniz'den gelecek gemilerin yoklanması için Çanakkale'deki Asakir-i Muntazama kışlası karantina binasına dönüştürülmek istenmiştir. Kışla tamir edilerek, karantina usulünün burada icra edilmesine karar verilmiştir. Keşif yapmak üzere Hassa ebniye kalfalarından mimar Mustafa Seyyid Efendi görevlendirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda kışlanın deniz kenarına uzaklığı ve açık mahal olması sebebiyle kış günlerinde gemilerin barınamayacağı ortaya çıkmıştır. Dost devletlerin sefir ve konsoloslarının önerilerine dayanarak karantina uygulamasının Na'ra Burnunda yapılmasına karar verilmiştir. Buradaki mahzen ve mağazaların, eşya konulması ve yolcuların ikameti için yeterli olduğu görülmüştür. Bina yetersizliği durumunda ise yenilerinin yapılması kararlaştırılmıştır. Na'ra Burnundaki Seyyid Mehmed Zuhuri Efendi tekkesi ile Kuyu Burnu arasındaki

40 BOA. İ.MSM. Nr. 2534, Lef 1.

41 BOA. İ. MSM. Nr. 89-2561.

42 *Ceride-i Havadis*, no. 42, (21 Cemaziye'l-Ahir 1257).

43 *Takvim-i Vekayi*, Defa 392 (21 Zi'l-ka'de 1264).

44 Mesut Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*, Kitabevi Yay, İstanbul 2007, s. 26.

45 BOA. I.DH. Nr.408/ 27030.

limanda karantinanın tatbikine karar verilmiştir. 400 kişilik yolcu odası, memur, gardiyan odaları olan bir karantina binasına ihtiyaç duyulmuştur. Bunun dışında 6 gemi eşyasının konulabileceği iki büyük ve dört küçük olmak üzere altı eşya ambarı talep edilmiştir⁴⁶. 30 Kasım 1842'de İstanbul'da karantinahane olarak kullanılan Kuleli kışlası tahliye edilmiştir. Kuleli tahaffuzhanesinin kapatılması üzerine karantinanın Çanakkale boğazında icra edilmesi hususunda irade çıkmış ve Kuleli'deki memurların bir kısmı Çanakkale karantinasına nakledilmiştir⁴⁷. Hazırlanan keşif defteri verilerine göre Na'ra'da karantina binalarının yapılması için 676636 kuruş gerekmektedir. Osman Ağa nezaretinde Temmuz 1843'de karantina binasının yapımına başlanmıştır⁴⁸.

Karantina hane ve müstemilatının inşası için görevlendirilen Osman Ağa, ilk önce 49770 kuruşluk kereste ve malzeme satın alarak, masrafların Maliye nezareti hazinesinden karşılanmasını istemiştir⁴⁹. Bunun üzerine Nisan 1843'de bu masrafların 10000 kuruşunun Çan ve Dimetoka kazaları 1843 senesi ağnam, ihtisab, gümrük hâsılatından, 20000 kuruşunun ise Ezine kazasının 1843 yılı Ruz-ı Hızır vergisinin birinci taksitinden karşılanması uygun bulunmuştur⁵⁰.

Karantina mahallinin temiz tutulması konusunda karantina müdürlerinin dikkatli oldukları görülmektedir. Şubat 1844'de müdür Aşir Beyin yazısında karantina mevkiinin büyük ve mutena bir yer olduğu, çoğunlukla hatırlı kişiler ve yabancı beyzadelerin boğazdan geçtikleri belirtilerek, karantinahanenin temiz tutulması ve gereken eşyaların hazır bulunması yer almaktadır. Bunun için memur daireleri ve parlatorya için gerekli olan dolap ve eşyaların, bakır ve demir mangallar talep etmiştir⁵¹. Eylül 1844'de Boğaz Karantina müdürü Aşir Bey, İzmir karantina müdürlüğüne tayin edilmiştir. Yerine bir müddetten beri Meclis-i Tahaffuzda görev yapan Şakir Efendi atanmıştır⁵². Nisan 1848'de Gelibolu karantina hanesi için Tersane vakfı olarak bilinen mahalde parlatorya ve bir gardiyan odası yapılmasına karar verilmiştir⁵³.

Ocak 1850'de karantina iskelelerinin yetersiz kaldığı anlaşıldığından yeni iskele

46 BOA. C SH. Nr. 2/616; BOA. İ.DAH. Nr.4260.

47 BOA. C SH. Nr.2/ 673; 22/1059.

48 BOA. ML. MSF Nr. 4988, s. 1-9.

49 BOA. C SH. Nr. 2/362.

50 BOA. C SH. Nr. 849, Nr.1168.

51 BOA. C SH. Nr. 26/ 1274.

52 BEO. Ayniyat, Karantina Defteri Nr. 1715, s. 151.

53 BOA. İ.DH. Nr.172/9142.

yapılmasına karar verilmiştir. Karantina mahallinin büyük ve küçük olmak üzere iki iskelesi bulunuyordu. Çok sayıda büyük bulaşık gemilerine karantina tatbik edilip yükleri ambarlara nakledilirken iskeleler yetersiz olduğundan zorluk çekilmekteydi. Bu yüzden lodos tarafına yeniden büyük bir iskele inşa edilip, eski iskelenin de tamiri edilmesi istenmiştir. Masrafların ise mahalli emval gelirlerinden karşılanarak hemen inşasına başlanması uygun görülmüştür⁵⁴.

Çanakkale boğazında karantina mahalleri dışında sıhhiye kordonları da oluşturulmuştur. Nitekim 2 Mart 1853'de Havuzlar sıhhiye kordonundaki topçu askerleri için 3000 kuruş masrafla bir oda yapımına karar verilmiştir⁵⁵.

Kırım savaşı sırasında Çanakkale karantinahanesi ve ambarları müttefik devletlerin askerleri için hastane olarak kullanılmıştır. Biga mutasarrıfı Mehmed Cemaleddin, Beşik'e'de bulunan müttefik donanması ve Na'ra'daki hasta müttefik askerleri için Biga Sancağı kazalarından levazım tedarik etmiştir. Mutasarrıfın emrinde az sayıda asker ve zaptiye olması sebebiyle bu görevi yaparken hayli meşakkat çekmiştir. Bunun üzerine 12 Mayıs 1854'de bir çavuş ve on süvari zaptiye askeri geçici olarak istihdam edilmiştir⁵⁶.

Karantina çalışanlarının maaşları ve karantina masrafları merkez ve mahalli mal sandığından ödenmekteydi. 25 Nisan 1839'da Çanakkale karantina müdürü Es'ad Efendinin maaşı, hekim, tercüman, kâtip, filikacı vs hademe aylığı olmak üzere karantina bütçesinden 10.000 kuruş ayrılmıştır. Karantinanın tatbikinde gerekli eşyanın tedarik edilmesi için de 25.000 kuruş verilmiştir⁵⁷. Es'ad Efendinin 1839 Ağustosundaki aylık maaşı ise Asakir-i Mansure hazinesinden ödenmiştir⁵⁸. Eylül 1843'de Çanakkale boğazına nakledilen Kuleli tahaffuzhanesi memurlarının maaşları ve bazı masrafların ödenmediği görülmektedir. 1842 yılının son üç ayı ve 1843 yılının ilk üç ayına ait 53440 kuruşluk karantina masrafları ve memur maaşları ödenememiştir. Karantina nazırı bu meblağın hazineden veya Biga mal sandığından ödenmesini istemiştir⁵⁹.

Tasarruf sağlamak amacıyla taşralardaki karantina hanelerin memur sayılarının azaltıldığı ve maaşların düşürüldüğü görülmektedir. Bunlar arasında Çanakkale

54 BOA. C SH. Nr.22/1099.

55 BOA. İ MVL. Nr. 265/10087.

56 BOA. İ MVL. Nr. 306/12612.

57 BOA MAD. Nr 8308, s. 2.

58 BOA. C SH. Nr.18/891.

59 BOA. C SH. Nr. 4/196.

karantinasındaki memurlar da bulunuyordu. 1858'de Bingazi'de zuhur eden hastalıktan dolayı geçici ve ihtiyaten Akdeniz'den gelen bütün vapur ve yelkenli gemilerin boğaz karantinasında yoklanıp, gerekenlere karantina tatbik edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Boğazdaki mevcut sıhhiye memurlarının sayısı yetersiz olduğundan geçici olarak memur sayısı artırılıp, mevcutların da maaşları yükseltilmesi düşünülmüştür. Yeni tayin edilen memurların da hızlı bir şekilde Çanakkale'ye gönderilmeleri istenmiştir. Yeni ve eski memurların 10.140 kuruşluk maaşları 1858 senesi Temmuzundan itibaren ödenmesi hususunda irade çıkmıştır⁶⁰.

Tablo 1: Çanakkale Boğazında Görev Yapan Karantina Memurları ve Maaşları/Kuruş⁶¹

Görevi	Ağus 1855	Mayıs 1858	Ekim 1860	Aralık 1861	Aralık 1865
Çanakkale Karantina müdürü	1500	1500	2500	2500	2500
Tabib	1000	1000	1500	1500	2300
Jurnal Kâtibi	750	750	1250	1250	1250
Jurnal muavini	200	250	450	450	450
Filika Katipleri	200	-	900	-	300
Ser-gardiyan	400	400	600	500	500
İkinci Gardiyan	200	200	400	-	-
Gardiyanlar	400	400	1750	750	750
Filika Tercümanları	200	250	1000	350	350
Parlatorya Efrenc yazıcısı	200	300	500	500	500
Efrenc yazıcı muavini	-	-	300	-	-
Filika Reisleri	170	170	680	220	260
Filikacılar	1300	1300	3960	1800	2100
Maydos Karantina Memuru	120	120	220	220	220
Gardiyan	70	70	150	150	150
Seddülbahir Karantina Memuru	200	200	300	300	300
Efrenc Yazıcısı	200	200	300	300	300
Gardiyan	70	70	150	150	150
Kumkale Karantina memuru	150	150	300	300	300
Gardiyanı	70	70	150	150	150
Kepez Karantina Memuru	200	200	300	300	300

60 BOA. İ.DH. Nr. 409/27055.

61 BOA. ML MSF Nr. 11702, 13838, 14133,16123, 28014.

Gardiyan	-	-	150	150	150
Efrenç Yazıcısı	200	200	300	300	300
Beşikler Karantina Memuru	150	150	250	250	250
Gardiyan	70	70	150	150	150
Toplam	8020	8020	18510	12540	13980

1865 Kolera Salgını ve Boğazdaki Karantina Uygulamaları

1865 kolera salgını deniz yoluyla hızlı bir şekilde İstanbul, Adalar, Gemlik, Bursa, Marmara Adaları ve Büyük Çekmece taraflarına yayılmıştır⁶². Bu salgın sebebiyle Akdeniz'den gelip İstanbul'a giden gemiler Çanakkale'de, Karadeniz'den gelen gemiler de Anadolu kavağında veya Büyükdere karantina hanesinde muayene edilmeleri kararlaştırılmıştır⁶³. Bu usule riayet etmeyen gemilere ise para cezası uygulanmaya başlanmıştır. Sıhhiye Meclisi, Çanakkale boğazında tatbik edilecek karantina hakkında aldığı kararı gazetelerde yayınlamıştır. Buna göre yolcu ve yüklerinde bulaşıcı hastalık olan her türlü geminin patentelerini Çanakkale, Gelibolu, Lapseki, Erenköy ve Seddülbahir karantinalarının birinde vize ettirmeleri gerekmektedir. Bu beş yerden birine uğramadan doğrudan geçen gemilere para cezası uygulanacaktır. Yelkenli gemilerden bir tonilatodan 50 tonilatoya kadar ikişer, 50'den 200 tonilatoya kadar beşer ve 200 tonilatodan yukarı olanlardan onar ve tonilatolarına itibar olunmayarak küçük ve büyük vapurlardan istisnasız onikişer adet yüzlük mecidiye altını ceza alınmasına karar verilmiştir. Bu karar yabancı gemilerin mensup oldukları devletlerin sefaretlerine de bildirilmiştir⁶⁴. 20 Temmuz 1865'de boğaza gelen Aziziye Mısır kumpanyasından beş, İngiliz kumpanyasından iki yolcu vapuru, Çanakkale karantinasında bekletilmiştir⁶⁵.

Askeri kışla karantihaneye yakın olduğundan, kolera buradan şehir ahalisine 28 Temmuz'dan itibaren bulaşmaya başlamıştır. Hastalık, 15 Ağustos'a kadar artarak devam etmiş, ayın sonunda etkisini kaybetmiş ve Eylül'ün ilk günlerine doğru son bulmuştur. 8000 olan şehrin nüfusu firar ve göçlerle 6000'e kadar düşmüş ve 342 kişi koleradan ölmüştür. Çanakkale tahaffuzhanesinde karantina bekleyen yaklaşık 2000 kişiden 10'u ölmüştür. Bunun dışında bir buçuk ay içerisinde gemilerde de ölümler olmuştur. Gözlemler ve incelemelerden Çanakkale tahaffuzhanesinin

62 *Tercüman-ı Ahval*, no. 685 (15 Temmuz 1274).

63 *Tercüman-ı Ahval*, no. 720 (27 Cemaziye'l-Ahir 1282).

64 *Tercüman-ı Ahval*, No: 740 (15 Şaban 1282); *Takvim-i Vekayi*, Defa 828 (20 Şaban 1282); *Tasvir-i Efkâr*, no. 357 (14 Şaban 1282).

65 *Ruznamçe-i Ceride-i Havadis*, No: 203, s. 809 (25 Safer 1282).

şehir için büyük bir tehlike olduğu anlaşılmıştır⁶⁶. 28 Ağustos 1865 tarihli gazetede Çanakkale'de koleradan günde bir, iki kişinin öldüğü belirtilmektedir⁶⁷.

Akdeniz sahillerindeki karantina hanelerde bekleyen yolcuların durumları hakkında teftişler yapıldığı görülmektedir. Sıhhiye Meclisi azalarından Şakir Bey ve Direktör Mösyö Feliyaki Gelibolu, Çanakkale, Midilli, İzmir, Sakız, İstanköy, Rodos, Girit, Selanik'e uğrayarak mevcut çadır, baraka ve memurları teftiş etmişlerdir. Bazı yerlerde yolcular için yeni barakalar inşa edilmiştir⁶⁸.

Kolera salgını sebebiyle, Çanakkale karantina hanesine geçici olarak memur, kâtip, gardiyan ve filikacılar tayin edilmesi Biga Mutasarrıflığından talep edilmiştir. Biga Meclisi karantina memuruyla müzakerede bulunarak halen görev yapan ve geçici olarak istihdam edilecek kişilerin sayısı ve maaşlarını hesaplayarak göndermiştir. Geçici olarak bir tabip (maaşı 800 kuruş), bir kâtip (300 kuruş), bir yazıcı (300 kuruş), 5 gardiyan (1000 kuruş) oniki filika kürekçisi (2520 kuruş) ve bir filika reisi (260 kuruş) görevlendirilmiştir. Halen görevli olanların maaşlarına da geçici olarak zam yapılmıştır. Bunların dışında karantinada ihtiyaç olduğu zaman Çanakkale ve Kilidbahir'de işe yarar adamlar gardiyanlık hizmetine alınarak, yiyecek dışında 10'ar kuruş yevmiye verilmiştir. Eylül 1865'de, geçici olarak görevlendirilen ve halen çalışanlara yapılan zamlar için gereken aylık 7540 kuruşun Maliye Nezareti tarafından karşılanması uygun bulunmuştur⁶⁹.

Karantina Uygulaması ve Yaşanan Sorunlar

Çanakkale boğazındaki karantina uygulamalarında karşılaşılan sorunlar şunlardır:

1- Gemilerdeki tayfa ve yolcuların izinsiz olarak karaya çıkarak civar köylerden eşya ve malzeme tedarik etmeleridir. 10 Haziran 1840'da Boğaz Muhafızı Haydar Paşa'ya gönderilen bir fermanda Çanakkale'ye 1,5 saat uzaklıktaki Kepez altındaki sahillere uygunsuz havalarda birçok geminin demir attıkları yer almaktadır. Gemilerdeki tayfa ve yolcular civar köylerden malzeme almak üzere karaya çıkarak ahaliyle temas etmektedirler. Bu faaliyetler karantina usulüne aykırı olduğundan, bunları önlemek için karantina müdürü ve köy muhtarları görevlendirilmiştir. Muhtarlar köylerin girişinde bekleyerek, gemilerden gelenlerin, ahaliye karışmasını önleyecekler ve

66 *Ceride-i Emakini's-Sıhha*, Sene 1, S. 8, 15 Eylül 1887, s. 2; *Ruznamçe-i Ceride-i Havadis*, no. 229, s. 913, 906 (6 Rebiü'l-Ahir 1282).

67 *Tercüman-ı Ahval*, no. 685 (5 Rebiül-Ahir 1282).

68 *Ruznamçe-i Ceride-i Havadis*, No: 227, s. 905, 906 (2 Rebiü'l-Ahir 1282).

69 BOA. İ.MVL. Nr.540/24257.

malzemelerin cari fiyattan satılmasını sağlayacaklardır. Bölgede her gün bir filikayla denetimler yapılmalıdır. Ancak rüzgârlı havalarda filikalar denize açılmadığından denetimler sekteye uğruyordu. Karantinanın hakkıyla uygulanması için gemilerden çıkanlar belirlenip, hasta olanların ahali ile temas etmeleri önlenmelidir. Gemilere eşya ve erzak tedariki için görevlilere ihtiyaç duyulduğundan, maaşları Çanakkale muhassılığında ödenmek üzere bu köylere, dört süvari bekçi, bir tercüman tayin edilmiştir⁷⁰.

Temmuz 1844'de İtgirmez (Erenköy) köyü önünde demirleyen gemilerdeki tayfalar yiyecek içecek satın almak üzere köye çıkıp, ahali ile karışmışlardır. Karantina nizamına aykırı olan bu hususun önlenmesi için köyde bir karantina memuru ve topçu askerlerinin istihdam edilmesi, Biga mutasarrıfı Sadullah Paşa'dan istenmiştir. Boğaz muhafızları daha önceki yıllarda Erenköy'e aylık 250 kuruş maaşla eski Gelibolu karantina müdürü İbrahim Ağa'yı karantina memuru olarak tayin etmişlerdi. Sadullah Paşa, köy önündeki büyük limana rüzgâr kesildiğinde bazen 40-50 bazen 150-200 geminin demirlediğini belirtmektedir. Yolcu ve tayfalarla birlikte köyün nüfusu 3000-5000 kişiye ulaştığından, her türlü vukuat ortaya çıkmaktadır. Sadullah Paşa buraya bir tabya yaptırılmasını istemiş, ancak tabya ve müstemilatının tanzimi pahalı olacağından uygun görülmemiştir. Denetim için boğazdaki topçu askerlerinden 30 nefer ve bir zabitan görevlendirilmesinin yeterli olacağı kararlaştırılmıştır. Askerler ve karantina memuru için köyde bir bina inşa edilmesi boğaz muhafızından talep edilmiştir⁷¹.

- 2- Boğaza giren bazı gemilerin yoklama mahallerine uğramadan geçip gitmeleridir. Bu durum karantina nizamının ihlali demek olduğundan Eylül 1849'da sefaretlere bir yazı gönderilerek, ticaret gemilerinin boğaza girdiklerinde izin ve karantina tezkerelerini icab eden memurlara ibraz ettirmelerinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Sefaretlerden hızlı bir şekilde sahip oldukları tüccar gemilerine gereken uyarıları yapmaları istenmiştir⁷².
- 3- Boğazda karantina uygulaması yapılırken, Biga, Ayvacık, Ezine, Bayramiç, Çan ve Dimetoka kazalarında karantina uygulaması yapılmamaktadır. Salgın hastalık olan yerlerden gelen gemiler adı geçen kazaların iskelelerine

70 ÇŞS. Nr. 1122, s. 50.

71 BOA. İ.DH. Nr.90/ 4526.

72 *Ceride-i Hawadis*, no. 454, (19 Zî'l-ka'de 1265); *Takvim-i Vekayi*, Defa 413, (27 Z'il-ka'de 1265).

yanışarak yolcu indirip bindirmekte idi. Özellikle Bababurnu iskelesine daima vapur uğrayıp yolcu alıp bırakmaktaydı. Kara tarafından bulaşık ve şüpheli tezkerelerle gelip vapura binen yolcuların tezkerelerine bakılmadığından hastalığın yayılması mümkündü. Bu husus 10 Nisan 1841 tarihinde Karantina Meclisinde müzakere edilerek, boğaz karantina müdür muavini Mustafa Bey, Ayvacık karantina müdürlüğüne atanmıştır. Marko adında bir tabip de müdür maiyetine verilmiştir. Ayrıca Ayvacık civarındaki yerlere uygun maaşlarla memurlar görevlendirmesi de Mustafa Bey'den istenmiştir⁷³.

- 4- Boğazdaki karantina mahallerinin yetersiz olmasıdır. Uygun rüzgârlı havalarda 40-50 bazen daha fazla gemi ve kayık boğaza hep birden girmektedir. Bu gemilerin tümüne çıkılıp, tahkik edilmesi zor ve zaman istiyordu. Bu yüzden hastalık olmayan yerlerden gelen gemilerin boş yere yolundan alkonma ihtimali vardı⁷⁴. Mart 1857'de Çanakkale İngiliz konsolosu, Na'ra burnundaki karantina mahallinin bazı yetersizliklerini elçiliğine gönderdiği bir yazıda ele almıştır. Buna göre, Marmara denizinden Akdeniz'e giden gemiler izinleri Çanakkale karantinasında vize ettirmek zorundadır. Ancak Na'ra burnundaki karantina yeri, rüzgâra açık olduğu gibi bir de çok hızlı bir akıntı bulunmaktadır. Bu yüzden gemiler bazı zorluklar çekmektedir. Konsolos, karantina yerinin rüzgâr almayan başka bir yere nakledilmesini veya akıntıyı kesmek için bir iskele yapılmasını teklif etmiştir. Gemilerin şimdiye kadar geçerli olan usul üzerine demir atmadan ve gecikme olmadan yollarına devam edebilmeleri için teklifinin yerine getirilmesini istemiştir⁷⁵. Konsolusun bu istekleri Tophane-i Amire müşirliğine gönderilerek görüş istenmiştir⁷⁶.
- 5- Tüccar gemilerinin yoklanması ve geçişlerinde zorluk çekilmesidir. Osmanlı Devleti 3 Ağustos 1850'de Karadeniz'den Avrupa ülkelerine giden vapurların Çanakkale karantinasında ticarete zarar verecek şekilde alkonulmayarak serbestçe geçmelerine dair bir karar almıştır. Bu serbest geçiş kararı yelkenli gemileri kapsamamaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'ne gelen Felemenk ticaret gemilerinin büyük çoğunluğunu yelkenli gemiler oluşturmaktadır. 8 Ekim 1850'de Felemenk sefiri, vapurlar için verilen izin yelkenli gemileri için de geçerli olmasını talep etmiştir⁷⁷. İngiliz tüccar gemi sahipleri 13 Aralık 1858'de,

73 BOA. C SH. Nr. 1344.

74 BOA. İ.MSM. Nr. 2545, Lef 8.

75 BOA. HR. TO. Nr. 225/27.

76 BOA. HR MKT. Nr. 183/31, (17 Receb 1273).

77 BOA. HR. TO. Nr. 186/39.

İngiliz sefaretine başvurarak, Çanakkale karantinasında geçiş kâğıtlarını ibraz ederken zorluk çektiklerini belirtmişlerdir. Sefaret bu meselenin çözümü için gereken tedbirlerin alınmasını Osmanlı Hükümetinden talep etmiştir⁷⁸.

Sonuç

1835 Nisan'ında Akdeniz'in bazı bölgelerinde başlayan veba sebebiyle, Çanakkale boğazında geçici ilk karantina uygulaması yapılmıştır. Karantina müdürü Mehmed Es'ad Efendi, Kepez'de (Sarısığlar) kurulan çadırlarda uygulamayı başlatmıştır. Karantina uygulaması 7 ay sürmüştür. Boğazda ikinci karantina uygulaması yine veba yüzünden Haziran 1838'de başlamıştır. Bu dönemde Na'ra burnunda kalıcı karantina binaları yapılmıştır. Na'ra Burnu dışında, Seddülbahir, Kumkale, Gelibolu, Eceabat ve Kepez gibi yerlerde de karantina uygulamaları yapılmıştır.

Çanakkale boğazda yapılan karantina uygulamalarında pek çok sorunla karşılaşmıştır. Bunların başında gemilerdeki tayfa ve yolcuların izinsiz olarak karaya çıkarak ahali ile temas kurmaları, boğaza giren bazı gemilerin yoklama mahallerine uğramadan geçip gitmeleri, boğaz dışındaki limanlarda karantina uygulaması yapılmaması, karantina mahallerinin yetersiz olması gelmektedir.

Çanakkale boğazındaki ikinci karantina uygulamasıyla birlikte Na'ra burnunda kalıcı binalar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca boğaz içerisinde yer alan Seddülbahir, Kumkale Kepez, Na'ra, Gelibolu, Lapseki gibi yerlerde de karantina müdürlükleri kurulmuştur. Çanakkale boğazındaki karantina tedbirleri bulaşıcı hastalıklar zuhur ettiği dönemlerde artırılmıştır. Hastalık tehlikesi geçtiği zaman ise boğazdaki önlemler kaldırılmış veya azaltılmıştır.

78 BOA. HR. MKT. Nr. 269-24.

Kaynaklar**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

Ayniyat, Karantina Defteri Nr. 1715.

Cevdet Sıhhiye (C SH), Nr. 2/362, 2/616, 2/ 673, 4/196, 18/891, 22/1059, 22/1099, 26/1274, 849, 1168, 1344.

Cevdet Bahriye (C BH) Nr. 153/7303.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği (D. BŞM. BNE), Nr.16424.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO), Nr. 225/27, 183/31.

Hatt-ı Hümayun (HAT), Nr. 524/25569-A, B, C, D, E, G, H, İ, J, K, L, M, N, O. 589/28985, 523/25534-A, B.

İrade Dahiliye (I.DH), Nr.408/27030, 4260, 172/9142, 409/27055, 90/4526.

İrade Mesail-i Mühimme (İ.MSM), Nr. 2545, 2532, 2534, 88/2535, 89-2561.

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL), Nr. 265/10087, 306/12612, 540/24257.

Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD), Nr. 8308.

Maliye Masarifat Defterleri (ML. MSF), Nr. 4988, 11702, 13838, 14133,16123, 28014.

Şer'iyeye Sicilleri

Çanakkale Şer'iyeye Sicili, Nr.1121, 1122

Sürelî Yayınlar

Ceride-i Havadis, No: 42.

Ceride-i Emakini's-Sihha, Sene 1, Sayı 8

Takvîm-i Vekayi', Def'a 2, Def'a 392, Def'a 413, Def'a 828.

Tasvir-i Efkâr, No: 357.

Tercüman-ı Ahval, No: 685, 720, 740.

Ruznamçe-i Ceride-i Havadis, No: 203, 227, 229, 454.

Araştırma Eserler

Akyıldız Ali, *Tanzimat Dönemi Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları İstanbul 1993.

Ayar Mesut, *Osmanlı Devleti'nde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Çadircı, Musa, *Tanzimat Dönemi Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Panzac, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

Sarıyıldız, Gülten “Karantina” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C 24, İstanbul 2001.

Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1838-1876), İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1986.

Şehsuvaroğlu, Bedi N., *Türkiye Karantina Tarihine Giriş*, İstanbul 1957.

